

פרשת נשא

הרב שמעון קליין

ולבני קהת לא נתן

מבוא

"וַיְהִי בַיּוֹם כָּלֹת מִשֶׁה לְהִקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת כָּל כְּלָיו וַיִּמְשַׁח וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם: וַיִּקְרְבוּ נְשֵׂאֵי יִשְׂרָאֵל רֹאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשֵׂאֵי הַמִּטָּה הֵם הַעֲמֻדִים עַל הַפְּקָדִים: וַיָּבִיאוּ אֶת קַרְבָּנָם לִפְנֵי ה' שֵׁשׁ עֶגְלֹת צֶבַע וְשֵׁנֵי עֶשְׂרֵי בָקָר עֶגְלָה עַל שְׁנֵי הַנְּשֵׂאִים וְשׂוֹר לְאֶחָד וַיִּקְרְבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן" (במדבר ז', א'-ג').

מהו ההיגיון להעדיף את נשיאת כלי הקדש בכתפיים, לא על גבי עגלה? דומה שכך הוא ההיגיון - נשיאה בכתף מבטאת סוג של התבטלות כלפי הכלי הנישא, כשנושאו משמשים לו מעין מרכבה. מנגד - העגלה היא פרי יצירת הנשיאים - שלוחי העם ובחיריו, והיא משמשת כעת בתפקיד חשוב, כמארכת לכלי המקדש. בניגוד להתמסרות הגמורה הנתבעת בנשיאה על הכתף, ממקמת העגלה את המופקדים עליה בעמדת הדדיות ואף מנהיגות ביחס לכלי הנישא בה.

מעניינת היא העובדה שעד כה אין כל התייחסות לשאלה - 'היאך נישא המשכן. פרקים ג' וד' מתארים במשך פסוקים ארוכים את הלוויים - קהת גרשון ומררי הנושאים את המשכן, ובפירוט רב - אלו חלקים נישאו על ידי כל אחד מהם. משום מה עובדה בסיסית כל כך אינה מתוארת בו. הזכרתה בהקשר ליוזמת הנשיאים, ולא כסעיף בתפקידי הלוויים אומרת 'דרשני'.

עגלה חדשה למשא הארון

השאלה - הועמדה לפתחו של משה, ולימים היא מתגלגלת לפתחו של דוד:

"וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבְּעֵלֵי יְהוָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שָׁם ה' צִבְאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִּים עָלָיו: וַיִּרְכְּבוּ אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֶגְלָה חֲדָשָׁה" (שמואל ב' ו', ב'-ג').

דוד מעלה את הארון מקרית יערים לירושלים, ובוחר להעלותו - בעגלה חדשה. והנה, בעיצומו של האירוע מתחוללת טרגדיה: "וַיִּשְׁלַח עֶזְרָה אֶל אָרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֲזֵ בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר: וַיַּחַר אֵף ה' בְּעֶזְרָה וַיִּכְהוּ שֵׁם הָאֱלֹהִים עַל הַשָּׁל וַיָּמַת שָׁם עִם אָרוֹן הָאֱלֹהִים" (שם, ו'-ז). עוזה שולח את ידו אל הארון, ומשלם על כך בחייו. בתגובה - עוצר דוד, ומנתב את הארון למקום אחר: "וַיֵּרָא דָּוִד אֶת ה' בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבֹא אֵלַי אָרוֹן ה': וְלֹא אָבָה דָּוִד לְהִסִּיר אֵלָיו אֶת אָרוֹן ה' עַל עֵיר דָּוִד וַיִּטְהַר דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא עֲבָד אֱדוֹם הַגִּתִּי" (שם, ט'-י). הארון מתעכב, ובמקביל מקיים דוד חשיבה מחדש, בעקבותיה הוא משנה את השיטה. כה עולה מן התיאור בספר דברי הימים:

"וַיִּקְרָא דָּוִד לְצֹדֵק וְלְאַבְיָתָר הַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם... וַיֹּאמֶר לָהֶם אַתֶּם רֹאשֵׁי הָאֲבוֹת לַלְוִיִּם הַתְּקַדְּשׁוּ אַתֶּם וְאַחֲיֵיכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת אָרוֹן ה' אֶל-לְוִיִּם יִשְׂרָאֵל אֶל הַכִּינּוּתִי לוֹ: כִּי לְמִבְרָאשׁוֹנָה לֹא אַתֶּם פָּרַץ ה' אֶל-לְהִינּוּ בָנוּ כִּי לֹא דָרְשָׁנוּ כַּמִּשְׁפָּט: וַיִּתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְהַעֲלוֹת אֶת אָרוֹן ה' אֶל-לְוִיִּם יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׂאוּ

פסוקים אלו מתארים את שאירע ביום כלות משה להקים את המשכן. מתוארת משיחה, הקדשה ולאחריהן התנדבות הנשיאים. בתחילה הם מביאים עגלות ובקר לשאת בהם את כלי המשכן, ומאוחר יותר - קרבנות לחנוכת המזבח.

תחילת עיונו יתמקד בעגלות. לאחר הבאתן מורה א-להים למשה: "קח מאתם והיו לעבד את עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל הלוויים איש כפי עבדתו" (שם, ה'). ייעודן הכללי יהיה - עבודת אוהל מועד, ולמעשה הן תימסרנה ללוויים - 'איש כפי עבודתו'. באיזה אופן הן תחולקנה? שאלה זו נשארת פתוחה, והתשובה אליה עוברת לתחומו של משה. משה אכן מחליט:

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הָעֶגְלֹת וְאֶת הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל הַלְוִיִּם: אֶת שְׁתֵּי הָעֶגְלוֹת וְאֶת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לְבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם: וְאֶת אַרְבַּע הָעֶגְלֹת וְאֶת שְׁמֹנֶת הַבָּקָר נָתַן לְבְנֵי מֵרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן" (שם, ו'-ט').

שליש ניתן לבני גרשון הנושאים את המחיצות הפרוכות והמסכים, ושני שלישי ניתן למררי, הנושאים את שלד המשכן, הקרשים והאדנים. ומה בדבר קהת? הוא אינו מקבל דבר - "ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאו". בני קהת מופקדים על כלי המשכן, ומכיוון שאלו נישאים בכתף, מונע מהם משה את העגלות¹.

¹ האם משה הוא שהחליט, או שהוא ניזון מאמירה קודמת של א-להים? פשוטו של מקרא אינו רומז על אמירה מוקדמת של א-להים. גם הניסוח "ולבני קהת לא נתן", תחת ניסוח אפשרי כמו 'לא ניתן' (מאליו), מייחס את אי הנתינה אל משה, אל שיקול דעתו, ולא אל עובדה שאינה תלויה בו. בהמשך יזכר דוד, המתמודד גם הוא עם שאלה זו, והבנתו הראשונה היא לשאת את הארון בעגלה. הבנתו זו מתיישבת היטב עם הקריאה המייחסת את הנושא כנתון לשיקול דעתם של בני אדם.

השאלה - מתבקשת: דוד ראה את פסוקי התורה, ידע שאת כלי המשכן נשאו קהת בכתפיהם, ובכל אופן הוא הולך למקום אחר?!

בין הממלכה לבין השוכן

'עגלה חדשה' מכריע דוד, והכרעתו מהווה חוליה בתוך תפישת עולם רחבה. בבסיסה שאלות יסוד העומדות לפתחו של מלך. 'מהו היחס בין הממלכה לבין מערכת הקודש?' באיזו עמדה ניצבים כלי החיים נוכח א-להים העומד לבחור ולשום את שמו בהם?!

ירושלים נבנית, בית המלך נבנה בה, דוד נושא נשים רבות בירושלים, ורק לאחר הרחבת כלי הממלכה, הוא הולך לקראת הצעד המיוחל - מעלה את הארון לירושלים. יתירה מכך - פסוקי המבוא לפנייתו אל נתן הנביא בבקשה לבנות בית לה' פותחים בתיאור הבא: "וַיְהִי כִּי יָשָׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וְהָ הֲנִיחַ לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל אֲבִיבֹי" (שמואל ב' ז', א'). בית המלך כבר נבנה, שקט לדוד מסביב מכל אויביו, הממלכה מיוצבת מבית ומחוץ, ורק כעת, מבין דוד, הגיע הזמן לבנות בית לה'³. דומה שהלך רוח זה הוא שהביאו לחשוב שמה

שבה הנביא שהיה בקרבת א-להים יותר מכל אדם אחר במקרא, אומר דבר מעצמו, והדבר הוא חלק מן התורה הא-להית? זוהי שאלה אחרת, על 'פינוי מקום' של א-להים, ועל חלקם של חכמים בגילוי בעולם. 'קל וחומר' נדון על ידי חכמים בבית המדרש, הוא איבר מאיבריה של תורה, ובמובן זה התלמוד יכנה אותו כדברו של א-להים.

בדומה לגמרא זו, גם הפסוק בדברי הימים משייך את הנשיאה בכתף אל א-להים, לא בהקשר למתודה בה נאמרו הדברים, אלא במובן המהותי, בחלק משה בה, ובחלקו של א-להים. עוד יש לשים לב: בפסוקים ובמדרש גם יחד, משה מיוחס תחילה ואחר כך א-להים. אם רק שימש כ'צינור' לדבר א-להים, הצגתו בחזית הייתה חסרת משמעות. ועוד שתי הערות במדרש: המדרש שם בפי אחיתופל אמירה בה הוא מצביע על משה, לא על א-להים: "אמר לו אחיתופל לדוד: 'לא היה לך ללמוד ממשה רבך? שלא נשאו הלויים את הארון אלא בכתף...?'". הערה שנייה: משה מתואר כמצווה, ומנגד הציון לחלק א-להים הוא במילים 'כדבר ה' שפירושו - בהתאמה לדבר ה'. 'התאמה' זו לטענתנו, אין פירושה ציווי או אמירה, אלא התאמה לדבר ה' - במובנו הרחב, להיגיון הא-להי, ולעקרונות ששמעם משה מפי הא-להים.

³ התשובה של א-להים מרחיקה לכת עוד יותר. א-להים דוחה את בניית הבית עד אשר יניח לדוד מכל אויביו (לא רק מאויביו סביב), ולצד זאת מבטיח "וְשִׁמְתִי מְקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וְנִטְעַתִּיו וְשָׁכַן תִּחְתְּתֵי וְלֹא יִרְגַז עוֹד וְלֹא יִסְפְּנוּ בְּנֵי עֹזֵלָה לְעֵנוֹתַי כַּאֲשֶׁר בְּרָאשׁוֹנָה" (שמואל ב' ז', י') - פיוס מלא עם אומות העולם. התפתחות נוספת - בית מלוכה לדוד "וְהָגִיד לְךָ ה' כִּי בֵּית יַעֲשֶׂה לְךָ ה': כִּי מְלֹאֵי יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת אֲבֹתֶיךָ וְהִקְיִמְתִּי אֶת יָרְדְּךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ וְהִכִּינְתִּי אֶת מַמְלַכְתּוֹ" (שם י"ב-ב). שני אלו

בְּנֵי הַלְוִיִּם אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה כְּדָבַר ה' בְּכַתְּפֵם בְּמִטּוֹת עֲלֵיהֶם"

(דברי הימים א' ט"ו, י"א-ט"ו).

דוד מבין שטעה - "כי לא דרשנהו כמשפט", ומפיק שני לקחים. הראשון נוגע לעצם מעורבות הלוויים בתהלוכה, השני מתייחס לנשיאה על הכתפיים. בשניהם מצטרף דוד אל מחשבת משה בפרשתנו, אלא שבניגוד למשה, דוד מגיע אליה בדרך הקשה.

ביטוי יפה ל'התכתבות' בין הפרשיות נמצא במדרש הבא:

"ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. ר' נתן אומר: מיכן שנתעלם מעיני דוד, שלא נשאו לויים את הארון אלא בעגלה, שנאמר: 'וירכיבו את ארון הא-להים אל עגלה חדשה וגו' (ש"מ"ב ו', ג'). ויחר אף ה' בעוזא... אמר לו אחיתופל לדוד 'לא היה לך ללמוד ממשה רבך, שלא נשאו הלויים את הארון אלא בכתף? שנאמר 'ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו'?" הרי דוד משלחו ומעלו בכתף. שנאמר "ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהנים וללויים". והיכן צוהו? "ולבני קהת לא נתן". הא לא חדשו הלויים כלום אלא הכל מפי משה ומפי הגבורה" (ספרי נשא מ"ו)².

² המדרש מצביע על משה, ולצד זאת מוסיף ומציין את הגבורה. ציון זה הוא המשך ישיר ללשון הכתוב "וַיִּשְׂאוּ בְנֵי הַלְוִיִּם אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה כְּדָבַר ה' בְּכַתְּפֵם בְּמִטּוֹת עֲלֵיהֶם" (דברי הימים א' ט"ו, י"א-ט"ו). הייחוס הוא כפול - 'כאשר ציווה משה', ולצידו 'כדבר ה''. הצלע השנייה נראית כסותרת את קריאתנו המייחסת את ההכרעה על אופן נשיאת הארון לתחום אחריותו של משה, לא של א-להים (ראה 'מבוא' והערה 1). תשובתנו היא בשתיים. כאמירה כוללת: זהו ניסוח הקיים במקרא ובדברי החכמים שוב ושוב, בו מייחסים דבר לא-להים, גם כאשר ברור לגמרי שלא הוא שאמרו. דוגמא: גמרא היא במסכת סנהדרין: "תניא אידך: כי דבר ה' בזה - זה האומר אין תורה מן השמים. ואפילו אמר: 'כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו' - זהו 'כי דבר ה' בזה'. ואפילו אמר: 'כל התורה כולה מן השמים, חוץ מדקדוק זה, מקל וחומר זה, מגזרה שוה זו' - זה הוא 'כי דבר ה' בזה'" (צ"ט, ע"א). הגמרא רואה באדם האומר על פסוק אחד, על דקדוק, קל וחומר או גזירה שווה שלא הקב"ה אמרם - כמי שמבזה את דבר ה'. הקושי - זועק. קל וחומר היא מידה שאדם זן מעצמו (פסחים ס"ו, ע"א). לא רק משה יכול לדון מעצמו, אלא כל חכם עושה כן! גמרא זו נכתבת בעקבות הלשון במשנה "ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס" (סנהדרין צ', ע"א). הנושא הוא - כפירה בעיקר, בטענה שאין תורה מן השמים. לצד זאת, קיימת שאלה אחרת: בהנחה שהתורה היא מן השמים, האם קיימת מציאות

לירושלים. דוד יפזז, יכרכר ויצביע עוד ועוד - עד כמה נבדל הוא א-להי ישראל 'שוכן הכרובים'⁵.

מיוחד הוא ניסוחם של החכמים המפנים שאלה אל עוזה הנרתם להציל את הארון - "אמר הקדוש ברוך הוא - 'ארון נושא את נושאי, עצמו לא כל שכן?!' (ילקוט שמעוני, שמואל ב', ה' קמ"ב). וכי סבור אתה שהארון תלוי בך? נשען עליך? במובן הפיזי אכן 'נושאי' נושאים אותו, אך במובן המהותי - התמונה היא הפוכה. הארון הוא מקום משכנו של א-להים בעולם, ובמובן זה הוא אינו נישא, אלא נושא אותך ואת הממלכה כולה⁶.

בין דוד למשה

כעת ניתן לשוב אל ספר במדבר, אל השאלה עליה נתבע משה להשיב - 'בעגלה או בכתף? ולהבין מהו הקונטקסט ומהו הנושא. 'שכנות' חדשה נוצרה כעת בקרב המחנה - בין העם לבין א-להיו, והשאלה 'איך לשאת את המשכן' היא סניף לשאלה גדולה יותר - מהו טיבה של השכנות החדשה המתקיימת במחנה? מה בין העם לבין 'שוכן הכרובים'?

⁵ בפסוקים: "וַיַּעַל אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבַּיִת עֲבָד אָדָם עִיר דָּוִד בְּשִׁמְחָה: וַיְהִי כִּי צָעְדוּ נְשָׂאֵי אֲרוֹן ה' שֵׁשֶׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא: וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל עַז לִפְנֵי ה' וְדָוִד חָגַר אֶפֶד בָּד: וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְעַלִּים אֶת אֲרוֹן ה' בְּתַרְוֵעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר... וַתֵּצֵא מִיֶּכָל בֵּת שְׂאוֹל לְקִרְיַת דָּוִד וַתֹּאמֶר מֶה נִכְבַּד הַיּוֹם מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אֲמָהוּת עֲבָדָיו כְּהַגְלוֹת נְגִלוֹת אֶחָד הַרְקִים: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל מִיכָל לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר בָּחַר בִּי מֵאֲבִיךָ וּמִכָּל בְּיָתוֹ לְצִוּת אֹתִי נָגִיד עַל עַם ה' עַל יִשְׂרָאֵל וְשִׁחַקְתִּי לִפְנֵי ה': וּנְקַלְתִּי עוֹד מִזֹּאת וְהֵייתִי שְׂפֵל בְּעֵינֵי וְעַם הָאֲמָהוּת אֲשֶׁר אֲמַרְתָּ עִמָּם אֲכַבְדָּהּ" (שמואל ב' ו', "ב-כ"ב בדילוג).

שמחה יתירה מתוארת, אחרי ששה צעדים - זביחת שור ומרי, התקדמות המלווה בכפרה ובהתבטלות (קרבנות); הארון מתואר כבא אל עיר דוד, לא האנשים הנלווים אליו; ההתבטלות הגמורה של דוד אל הארון עד כדי תגובתה הקשה של מיכל הרואה בכך ביזוי למלך ישראל.

⁶ כדי לשבר את האוון, נשאל את השאלה הבאה: מי נושא את מי - הרגליים את הראש או הראש את הרגליים? התשובה - מורכבת. פיזית הרגליים נושאות את הראש. מאידך - הראש הוא החלק המרום המנהיג את מערכת החיים, ובמובן זה הוא הפוקד על הרגלים לשאת את הגוף ואת האדם כולו. לטענת החכמים כשל עוזה במשוואה זו. אנו נאמר שכישלוננו זה משמש כבבואה לעמדה הרוחנית בה נתון היה דוד בעת ההיא. עוד יש לציין את חרב הפיפות הקיימת במקום הקביעות. הארון עולה לירושלים, הופך להיות חלק ממערכת, בה הוא עשוי להפיח רוח חיים. באותה מידה ממש הוא גם הופך להיות חלק ממסגרת המכילה אותו, ובנקל הוא יכול להפוך לגורם נוסף, אחד מיני רבים - בתוכה.

שהיה נכון בתחילת הדרך - בדורו של משה, אינו נכון בדור שכבר נחל את הארץ, בנה ממלכה, והוא בשל לעמידה אחרת נוכח הא-להים. הבשלה זו שני ערוצים לה. כלי הממלכה כבר חשובים דיים בכדי לשמש כמארחים לשוכן העשוי לעטרם במשמעות. מכיוון נוסף - לא הרי הארון הארעי, הנווד במדבר ומוביל בעקבותיו את המחנה, כהרי הארון העולה לירושלים, בה הוא עשוי להתמקם, להיות חלק ממערכת חיים מובנית, בה קודש וחול משמשים זה לצד זה.

והנה - פורץ א-להים בעוזה. אומר 'לא' לדוד, הנתבע לעצור ולחשוב מחדש. 'לא היה לך ללמוד ממשה רבך, שלא נשאו הלויים את הארון אלא בכתף?' יאמר המדרש, ודוד יפנים: 'לא דַרְשָׁנָהוּ כְּמִשְׁפָּט' ויחזור אל הישן ואל המוכר - אל הלוויים אשר 'בכתף יישאו'.

במה טעה דוד? קריאה קשובה בפרק מראה שסיפור העגלה הוא קצה קרחון לשורה של התנהגויות שנלוו אליו. במוקדן - העצמת הממלכה שגררה בעקבותיה דחיקה של הארון⁴.

"וַיִּרְא דָּוִד אֶת ה' בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבֹא אֵלַי אֲרוֹן ה'" (שם, ט') - יראה שלא הייתה קודם לכן. שוב ושוב ידגיש הכתוב את גודל הפער במעמד הנוסף של העלאת הארון

מאשרים את התפישה העקרונית של דוד, שרק לאחר שנבנים כלים מפותחים, עשוי השוכן לבוא ולשכון ביניהם.

⁴ ביטויים להעצמת הממלכה, ולצידם הפיחות בערכו של הארון: בפתיחה לפרשה מתוארת קימת דוד: "וַיִּקֶם וַיֵּלֶךְ דָּוִד" (שם, ב'), אות וסימן לעמדת חשיבות; פעמיים חוזר הכתוב ומתאר את העגלה כחדשה, מצביע על חשיבותה; עוזה ואחריו בני אבינדב מתוארים כ"נהגים את העגלה תְּדַשָּׁה" (שם, ג') סוג של הובלה ושליטה ביחס אליה; הלשון "וַיִּשְׁאָהוּ מִבַּיִת אֲבִינְדָב אֲשֶׁר בְּגִבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים" מצביעה על קרבה יתירה לארון; שוב ושוב מתוארים אנשים בשמותיהם בפרשייה זו, ומשהו במשקלות נפגם - בינם לבין הארון. עוד ניתן לשים לב לאצבע הקלה שהייתה לעוזה על ההדק: "וַיָּבֹאוּ עַד גְּרֹן נְכוֹן וַיִּשְׁלַח עֲזָה אֶל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֲזוּ בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר: וַיַּחַר אֵף ה' בְּעֲזָה וַיִּכְהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל הַשָּׁל וַיִּמַּת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים". האירוע - שמטו הבקר. לא נזכר שהארון נטה ליפול; מהר"י קרא טוען שהגורן הוא מקום מישור. על פי זה שמיטת הבקר לא הייתה אמורה לגרום לנפילת הארון; הניסוח "וַיִּשְׁלַח עֲזָה אֶל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים", תחת ציון מתבקש לידו (וישלח עזה את ידו), מצביע על שליחות שאינה מצטמצמת בידו הפיזית; אך מתבקש הוא לתאר את שאירע, ורק לאחר מכן את מעשה עוזה ששימש כתגובה וכמענה. הקדמת פועלו מצביעה על הקלות בה נעשה המעשה; "וַיֹּאחֲזוּ בּוֹ" - תיאור פועלו הוא כאחיזה, לא כהצלה או מענה לאשר אירע; כפילות התיאור "וַיִּשְׁלַח... וַיֹּאחֲזוּ בּוֹ" מצביע גם הוא על הקרבה היתירה לארון; עוזה מתואר כמי שמת עם ארון הא-להים "וַיִּמַּת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים" (שם ז') - בקרבה יתירה.

יחד עם זאת אין עדיין עבודה, וכעת ניתן להבחין בחסרונו של ההקשר - המקום בו הוצב המשכן⁸. דומה כי שתיקה זו מקפלת בתוכה את סיפור הנגיב לאורגן מחדש של המחנה המתואר בפתחו של ספר במדבר. בהיפוך - בספר שמות טרם אורגן המחנה לשבטיו ולמשפחותיו, אוסף אנשים חנו ונעו זה לצד זה, וממילא המרחב בו היו נתונים והאינטראקציה שהתחוללה ביניהם עדיין לא היו משמעותיים⁹.

אם בכל אופן נתבקש לענות על השאלה - היכן נבנה המשכן בספר שמות? דומה שהדרך לתשובה עשויה לעבור במסלול הבא: אין בכל ספר שמות תיאור של השוכן הבא אל תוך המחנה. לאורך כל הדרך, עמוד האש ועמוד הענן - נציגו, נוכחים מחוץ למחנה¹⁰. בהתאמה - כאשר משה מפנה את תשומת לב העם אל גילוי כבוד ה', הוא מפנה אותם אל מחוץ למחנה - אל המדבר: "וַיְהִי כַּדְּבַר אֲהָרֹן אֲלֵ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּפְּנוּ אֶל הַמִּדְבָּר וְהָיָה כְּבוֹד ה' נֹרָאָה בְּעֵינֵי" (שמות ט"ז, י'). עם הגיעם אל הר חורב מתייצב אל-הים ונראה על ההר¹¹, ולאחר חטא העגל אוהל מועד

נשיאי ישראל, שלוחי העם והשבטים, מנדבים עגלות לשאת בהם את המשכן, וכמו אומרים את האמירה המהותית בדבר חלקו של 'מחנה ישראל' בנשיאת המשכן. משה - מעמיד דברים על דיוקם. שני שלישי מן העגלות יינתן למררי, שלישי ינתן לגרשון, ובכך תגולם העמדה הבסיסית של העם הבונה את המשכן, נושא ומארח את השוכן בקרבו. לצד זאת - "וְלִבְנֵי קֹהֵת לֹא נָתַן כִּי עֲבַדְתָּ הַקֹּדֶשׁ עִלְהֶם בְּכַתֵּף יִשְׂאֹו". אפס עגלות יינתנו לקהת, ובכך יודגש הפער, הנבדלות של הקודש ביחס לכלי המקדש. באלו ישמשו בני קהת כסוג של מרכב וישיאו את הקודש אל מקום רם ונישא.

בשונה מתקופת דוד, בה הדינאמיקה במערכת החיים בוגרת ובשלה, מונעת במידה רבה מן התהליכים הפנימיים המתחוללים בקרבה⁷, ההתרחשות במדבר היא בתחילת דרכו של העם, בעודו נטול ארץ, נטול ממלכה ונטול חיים מפותחים. כיוון שכך, המשוואה תכיל 'נוכחות מועצמת' של הקודש, מעין 'נוכחות הורית' מוגברת בשנות הילדות.

בפרקים הבאים תוצגנה נקודות ציון המעמידות את השכנות על כנה, מייצרות את האיזונים המתבקשים במתח הבסיסי הקיים בין שני הערכים: מחנה ישראל חשוב הנמצא בתהליך של התפתחות, ובקוטב האחר - שוכן המגלם את הא-להות, את האינסוף, גבוה ובלתי תלוי.

מקום השוכן בספר שמות

היכן מוצב המשכן בתיאורי ספר שמות? שתיקה גמורה היא בפסוקים, שוב ושוב:

"וַתְּכַל כָּל עֲבַדְת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כִּן עָשׂוּ: וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה אֶת הָאֹהֶל וְאֶת כָּל פְּלִי קַרְסָיו קָרְשׁוֹ בְּרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וְאֲדָנָיו" (שמות ל"ט, ל"ב).

בצלאל ובעלי המלאכה מסיימים את בניית חלקי המשכן, 'בני ישראל' מביאים אותם אל משה, אך לא ברור להיכן בדיוק הם הובאו? בהמשך, מצטוו משה להקים את המשכן (שם מ', ב'), ובתיאור מפורט מספר הכתוב היאך הקים כל חלק וחלק: "וַיִּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת אֲדָנָיו וַיִּשֶׂם אֶת קַרְשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת בְּרִיחָיו וַיִּקֶם אֶת עַמֻּדָיו: וַיִּפְרֹשׂ אֶת הָאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן וַיִּשֶׂם אֶת מַכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמַעְלָה כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה" (שם מ', י"ח-ל"ג). שוב מתבקשת השאלה - מהו ההקשר? באיזה מקום מתחולל האירוע?

התעלמות שיטתית זו מספרת דבר על טיב הקשר השורר בין העם לבין השוכן בפריזמה של חומש זה. הסיפור בו הוא על היווצרותו של המשכן, ממילא המיקוד הוא בעצם קיומו, לא בפיתוחיו. מתוארת נדבת העם, מתוארת הבנייה,

⁷ בהקרנה גדולה ממערכת המושגים המוצגת בספר דברים. ראה עיונו בפרשת במדבר "בין ויקרא לדברים".

⁸ עובדות אלו מוקרנות מן הנושא המרכזי העומד בליבו של ספר שמות - ספר היצירה של עם ישראל. ניתן לזהות קשר מהותי בין תהליך יצירת האדם כפי שהיא מתוארת בפרק ב' בספר בראשית, לבין הציר המכונן של הספר. שלושה הם חלקיו: התהוות העם במצרים בתהליכים טבעיים ("וַיִּצְרָה ה' אֶל-לֵהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָ מִן הָאֲדָמָה"), מעמד הר סיני ("וַיִּפַּח בְּאַפִּיו נְשֵׁמַת חַיִּים"), ולבסוף בניית המשכן ("וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה"). הספר מתמקד בעצם ההיווצרות ופחות בהתפתחות האורגן שנוצר, או בתהליכים הפוקדים אותו במרחב בו הוא נתון. למעשה ספר שמות מסתיים בתיאור בניית המשכן. נתיב ה'עבודה' יימשך בספר ויקרא, ונתיב ההקשר - 'מחנה ישראל' יימשך בספר במדבר.

⁹ שלא בסתירה, גם בספר שמות קיימים תפקידים וקיימת גם הייררכיה בתחומים מסוימים: קיימים שבעים זקנים, נשיאים, שרי אלפים שרי מאות ועד שרי עשרות הנושאים עם משה בעול המשפט.

¹⁰ "וַיִּסְעוּ מִסֶּכֶת וַיַּחֲנוּ בְּאֶתֶם בְּקֶצֶה הַמִּדְבָּר: וְה' הִלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמֻּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמֻּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה: לֹא יָמִישׁ עַמֻּד הָעָנָן יוֹמָם וְעַמֻּד הָאֵשׁ לַיְלָה לִפְנֵי הָעָם" (שמות י"ג, כ"ב-ב); "וַיִּסַּע מִלֶּאֶד הָאֶל-לֵהִים הַחֵלֶךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמֻּד הָעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם: וַיָּבֵא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאָר אֶת הַלַּיְלָה וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה" (שמות י"ד, י"ט-כ'), ובשלב נוסף שמות י"ד, כ"ב-כ"ו.

¹¹ "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעָבַר הָעָנָן וּבְעָבֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עֲמֻדָה וְגַם בְּךָ יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם וַיִּגַּד מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל ה'" (שמות י"ט, ח'ט', ובהמשך ט"ו-כ"ה).

למחנה, אזי תיאור זה מקפל בתוכו משמעות נוספת - סוג של מעמד בו הלוויים עוזבים את המחנה, הולכים אל עבר המשכן ומתייצבים סביבו. בשלב שני מעתיק העם את מקומו, מצטרף אל הלוויים וחונה גם הוא סביב למשכן¹⁴.

המחנה אומר 'כן' לשוכן

כעת, לאחר ארגון המחנה, לאחר שכבר נסוב העם סביב המשכן, אך מתבקש הוא מעמד שיציף את דבר ההתחדשות הגדולה העומדת לפתחם, את העמדה החדשה - הכל כך לא מובנת מאליה בה נתון העם נתון גם השוכן. מילוויו של מבוקש זה יהיה בלבוש - חנוכת המשכן והמזבח.

"וַיְהִי בַיּוֹם כָּלֹת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת כָּל כְּלָיו וַיִּמְשַׁח וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם: וַיִּקְרִיבוּ נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל רֹאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂאֵי הַמִּטָּה הֵם הַעֲמֻדִים עַל הַפְּקָדִים: וַיָּבִיאוּ אֶת קַרְבָּנָם לִפְנֵי ה' שֵׁשׁ עֶגְלֹת צֶבַע וְשֵׁנֵי עֶשֶׂר בָּקָר עֲגֻלָּה עַל שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיִּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן... וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמִּשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת קַרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ" (במדבר ז', א - ג, י).

'יום כלות משה להקים את המשכן', דומה, אינו א' בניסן לשנה השנייה בו הוקם המשכן (שמות מ', י"ז)¹⁵, גם לא

¹⁴ הביטוי 'מנגד' המשמש כאן, מצביע על מרחק הקיים בין המשכן לבין העם החונה סביבו, והוא כמצביע על נבדלות נוספת של המשכן ביחס לעם, ובהנגדה ללוויים. ובמדרש: "מנגד סביב לאהל מועד יחנו... וכן הוא אומר (יהושע ג') 'אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה', וכן את מוצא כשאמר הקדוש ברוך הוא למשה שישרה ישראל דגלים אמר לו השרה אותם לכל רוח רחוק אלפים אמה, שנ' (במדבר ב) 'מנגד סביב לאהל מועד יחנו'. מהו מנגד? א"ר יצחק מרחוק מיל, שהם אלפים אמה". (במדבר רבה פרשת במדבר פרשה ב ט [ב, ב]).

¹⁵ 'וַיְהִי בַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ הַיּוֹקֵם הַמִּשְׁכָּן... וַיִּכַּס הָעֵנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּבְרָךְ ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ', י"ז, ל"ד). חיבור בין שני האירועים אינו סביר מבחינת פשוטו של מקרא. חנוכת המשכן מכילה בתוכה מרכיבי מהות שנוצרו במהלך ארגון המחנה, עליו הצטוו בא' באייר - חודש לאחר הקמת המשכן המתוארת בספר שמות. 1. 'נשיאי ישראל' הוא תפקיד ומעמד שנוסד בעקבות הציווי בא' אייר (במדבר א', ד-ט"ז, ראה להלן הערה 17). 2. 'יחוס הנשיאים בלשון "הם העמדים על הפקדים (שם ז', ב) מצביעה באופן ישיר על תפקידם במפקד העם. 3. חלוקת העגלות בין גרשון ומררי, ומנגד - אי הנתינה לקהת, הם פועל יוצא לחלוקת התפקידים ביניהם במשא המשכן (שם פרקים ג' וד'). 4. בפרקים אלה מתוארת בחירת הלוויים לתפקידם, ממילא לא ייתכן שהביאו את נדבתם חודש לפני בחירתם. מבין הפרשנים, הלך האברבנל בדרך זו, בדחותו

מורחק אל מחוץ למחנה, ושם מתייחד הדיבור עם משה¹². כל אלה הן נקודות ציון שלהן מכנה משותף - אלהים נמצא 'שם'. הוא גדול מן החיים, נבדל מהם, ומחנה ישראל עדיין לא הוכן כדי לקלוט לתוכו את השוכן¹³.

מי בא אל מי?

איך התרחשה החבירה בין המחנה לבין המשכן הנפרדים עדיין זה מזה? שתי אפשרויות תיתכנה. לאחר שנפקד העם וסודר לשבטיו, יבואו המשכן והשוכן אל תוך המחנה. אפשרות שנייה - המשכן יישאר במקומו, והעם יעתיק מקומו ויתמקם סביבו. דומה שתשובה מקראית לשאלה זו נוכחת בפסוקים הבאים:

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: אַךְ אֵת מִטַּה לֹּי לֹא תִפְקֹד וְאֵת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאֵת הַפְּקָד אֵת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל כְּלָיו וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת כָּל כְּלָיו וְהֵם יִשְׁרְתוּהוּ וְסָבִיב לְמִשְׁכַּן יַחְנוּ... וַחֲנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל דְּגְלוֹ לְצַבָּאתָם: וְהַלְוִיִּם יַחְנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא יִהְיֶה קֶצֶף עַל עֵדֻת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשִׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת מִשְׁמַרְת מִשְׁכַּן הָעֵדֻת" (במדבר א', מ"ח - מ"ט, נ"ב-נ"ג).

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: אִישׁ עַל דְּגְלוֹ בָּאתָת לְבֵית אֲבֹתָם יַחְנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגַד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יַחְנוּ" (במדבר ב', א-ב).

הלוויים אינם נפקדים בתוך בני ישראל, ותחת זאת הם מופקדים על המשכן - 'וסביב למשכן יחנו'. בשלב שני מתואר מקום חניית בני ישראל, וגם הם - 'סביב לאהל מועד יחנו'. משמעות בסיסית לפסוקים אלו מקפלת בתוכה הוראה על מבנה המחנה. לצידה אמירה ערכית: לא המשכן הוא המוצב בתוך המחנה, כי אם העם הוא החונה סביבו. אם נקבל את ההנחה שבשלב זה המשכן מוצב עדיין מחוץ

¹² "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה: והיה קצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו אחרי משה עד באו האהלה: והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה: וראה כל העם את עמוד הענן עמד פתח האהל וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו: ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל" (שמות פרק ל"ג, ז-א).

¹³ בהיבט המעשי, ספר שמות חותם בתיאור הקמת המשכן, ומועדו הוא א' בניסן בשנה השנייה לצאתם ממצרים (שמות מ', י"ז). ארגון המחנה לעומת זאת עושה את צעדיו הראשונים חודש לאחר מכן בא' באייר (במדבר א', א). קשה לדבר על הצבת המשכן בתוך מחנה שעדיין לא הוכן לכך.

(שם ד') ותגובה לצידו - "ויחר אף ה' מאד" (שם, י'). בהמשך - "הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת" (שם ל"ג), ושוב תגובה של א-להים "ואף ה' חרה בכם ויך ה' בעם מכה רבה מאד" (שם, ל"ג). לצד אלו קיימת גם השראה "וירד ה' בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו" (שם כ"ה), בנוחותו מאציל משה מן הרוח אשר עליו על שבעים איש מזקני ישראל (שם י"א, כ"ד-כ"ה). שוב ושוב מעורב א-להים במה שמתחולל בתוך המחנה, ובהתאם פונה משה שוב ושוב, מגביר את מעורבותו במתרחש בקרב המחנה (נוכחותו - בעקבות דיבור מרים במשה (שם י"ב, ד'-ט'); בעקבות חטא המרגלים (שם י"ד, י"ג-ב); במעשה קרח ועדתו (שם ט"ז, י"ט-כ"א), בעקבותיו (שם י"ז, ו'-י), ועד מריבה (שם כ', ו'-ח').

בכל אלו 'מתהלך' א-להים בקרב המחנה, בסוג של קרבה יתירה בינו לבין בני עמו. קירבה מיוחדת זו מקפלת בתוכה הזמנה ללומד, להבין - מה היה שם, מהו טיבו של הקשר בכל שלב ושלב? בעליותיו ובירידותיו גם יחד.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ד *
* עורך: חננאל רוס *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
